

'Moje istraživanje ot likvidirano oko pet

Tekst KRISTINA OLUJIĆ Fotografije SAŠA ZINAJA I MUZEJ GRADA KOPRIVNICE

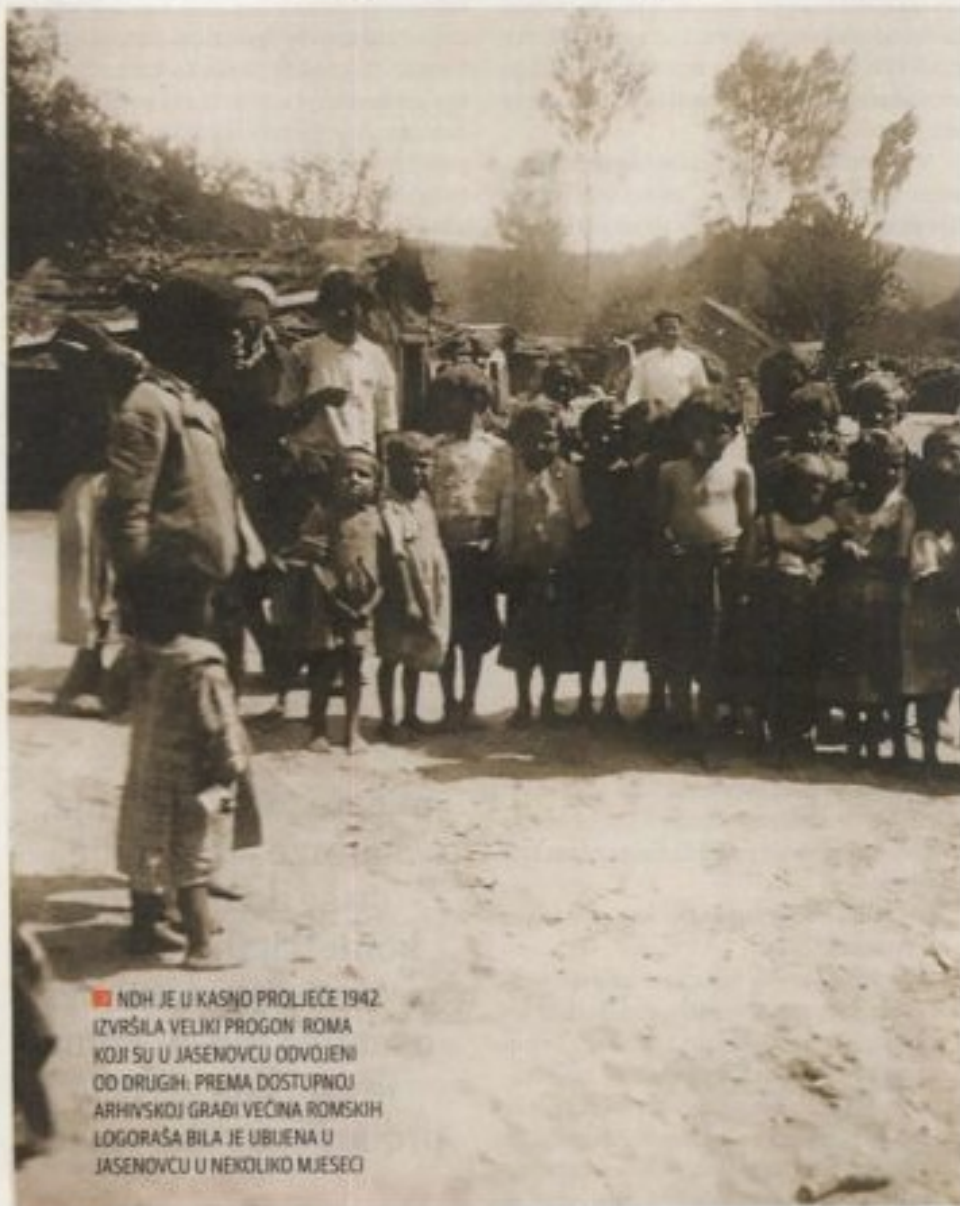
Iмам mnogobrojnu obitelj, a doselio sam bez sredstava pa nemam nikakve nekretnine ni pokretnu imovinu. Zaslužan sam Hrvat te mi općina Ivankovo i Ustaški tabor preporučuju da mi se podijeli prazna ciganska kuća. Kuća i kućište Šandora Tomaševića iz Ivankova do danas stoji prazna pa molim kotarsku oblast da mi to podijeli u posjed i uživanje."

Ovo je jedan od dokumenata, a napisan je u Vinkovcima 1942., koji čine dio istraživanja povjesničara Danijela Vojaka s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, a on se posvetio do sada marginaliziranoj temi konfiskacije romske imovine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Danijel Vojak završava znanstveni članak na tu temu, a iduće godine taj će znanstveni rad biti uključen u knjigu radnog naslova "Romi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj". Na temelju njegove analize jednog znanstvenog rada, u kojem je usput spomenuto da su ustaške vlasti oduzimale i imovinu Roma, i u sklopu projekta o istraživanju stradanja Roma u Drugom svjetskom ratu koji je vodio 2015., a financiralo ga je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, pronašao je nekoliko kutija građe o oduzetoj romskoj imovini za vrijeme NDH u Državnom arhivu u Osijeku te dio slične građe u Državnom arhivu u Karlovcu. Kako kaže, jedan dio tih dokumenata objavljen je 2015. u knjizi "Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. - 1945". Uz njega su autori te knjige bili Bibijana Papo i Alen Tahiri. Posljednje dvije godine u sklopu novog znanstvenog projekta koji je financirala berlinska fondacija Stiftung "Sjećanje, odgovornost i budućnost" pronašao je sličnu dokumentaciju i u vinkovačkom i zagrebačkom arhivu.

ROMI SU PRIJE I TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA na području današnje Hrvatske u velikoj većini živjeli u ruralnom području, dok su se mnogi od njih bavili poljoprivredom. U Jasenovac su većinom deportirani u svibnju i lipnju 1942., iako su se deportacije događale i prije i nakon tog razdoblja. Deportacija Roma dogodila se kada su usjevi bili na vrhuncu pa se postavilo pitanje tko će pobrati tu imovinu. Prije Drugog svjetskog rata na području današnje SR Hrvatske živjelo je oko 15.000 Roma, ali Danijel Vojak istaknuo je da je teško znati službene brojke jer Romi nerijetko skrivaju identitet zbog onog što se naziva etničkom

POVJESNIČAR DANIJEL VOJAK

u znanstvenom radu posvetio se marginaliziranoj temi konfiskacije romske imovine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Prije Drugog svjetskog rata na području današnje Hrvatske živjelo je oko 15.000 Roma, a nakon rata tek njih 405. Danas ih je u Hrvatskoj oko 40.000

NDH JE U KASNO PROLIJEĆE 1942. IZVRŠILA VELIKI PROGON ROMA KOJI SU U JASENOVCU ODVOJENI OD DRUGIH. PREMA DOSTUPNOJ ARHIVSKOJ GRAĐI VEĆINA ROMSKIH LOGORAŠA BILA JE UBIJENA U JASENOVCU U NEKOLIKO MJESECI

kriva kako je u NDH naest tisuća Roma'

DANIJEL VOJAK PIŠE ZNANSTVENI RAD KOJI ĆE BITI DIO KNJIGE RADNOG NASLOVA 'ROMI U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ'

mimikrijom i zato što se zbog izbijanja rata u Kraljevini Jugoslaviji u travnju 1941. nije proveo popis stanovništva. Nakon Drugog svjetskog rata na području SR Hrvatske ostalo je tek 405 Roma. Prema službenim podacima iz 2011., u Hrvatskoj ih je živjelo 16.975, a danas ih, prema navodima njihovih političkih predstavnika, ima oko 40.000.

DANIJEL VOJAK ISTIČE DA SE OVA TEMA uklapa u ono čime se znanstveno bavi jer je oduzimanje romske imovine bilo dio ustaške politike prema Romima za vrijeme Drugog svjetskog rata. Toj je politici, kaže, između ostalog bio cilj genocidno uništenje Roma tako da se i njihovi tragovi na lokalnim razinama izbrišu putem prodaje imovine, predmeta iz kućanstva

'DOKUMENTI pokazuju da Romi nisu bili siromašni, iako su živjeli na gospodarskoj margini, već su legalno stekli posjed i obrađivali ga. Njihova imovina pripala je državi i bila je razgrabljena'

i sličnog. Istaknuo je da su ovi dokumenti bili u arhivima, nisu bili nedostupni, ali se nitko njima nije bavio i na adekvatan ih način aktualizirao. Najviše je dokumenata pronašao u HDA-u u Osijeku, u kojem se nalazi nekoliko kutija građe koja se odnosi na imovinu koju su ustaše preuzele nakon deportacije Roma u Jasenovac:

"VELIKI DIO TE IMOVINE, a to su posjedi, kuće, životinje, kućanski predmeti i slično, ostao je bez vlasnika. U ustaškom sustavu to je sve preuzela država, to je bilo nešto nalik nacionalizaciji. Neki ljudi su poslali vlasnici nekretnina ili su im one dane u najam. Postoji veliki broj dokumenata koji pokazuju da su ustaške vlasti sustavno preuzimale imovinu Roma da bi se država financijski okoristila. Ta je imovina, doduše, bila ipak skromnija od one Židova ili Srba, ali je bila znatna. Ovi dokumenti pokazuju da Romi nisu bili siromašni, iako su živjeli na gospodarskoj margini, nego da su legalno stekli određen posjed i obrađivali ga. Njihova cijela imovina pripala je državi i bila je razgrabljena, a imamo točne grunтовne čestice i izvatke na kojima se nalaze ti posjedi. U Vinkovcima sam pronašao mnoge dokumente koji govore da su ratne izbjeglice iz Bosne i Hercegovine bile sustavno naseljavane u okolici Vinkovaca u napuštenim poljima i posjedima netom deportiranih Roma. Tako su vlasti pokušale riješiti socijalni problem kako bi izbjeglice mogle negdje biti i od nečega preživljavati. Organizirane su javne dražbe pa se licitiralo i kupovala se romska imovina, danas se može točno vidjeti koliko je što koštalo i tko je što kupio, koliko je novca završilo u fondu Zavoda za kolonizaciju Nezavisne Države Hrvatske.

FOTOGRAFIJE ROMA IZ ROMSKOG NASELJA ŽLEBICE PRIJE DRUGOG SVIJETSKOG RATA

Postoji i popis iseljenih Roma, a brojka se kreće od nekoliko njih do nekoliko stotina njih. Osim toga, u Stupniku su lokalni seljaci razgrabili imovinu Roma, postoje slučajevi paleži te imovine, u Daruvaru su ustaške vlasti potpuno zapalile tadašnje romsko imanje”.

NAGLASIO JE DA JE PALJENJE ROMSKIH NASELJA, kao i nasilje nad Romima, postojalo i prije Drugog svjetskog rata. U svojem istraživanju pronašao je da su se seljaci u jednom slučaju pobunili protiv Roma i napravili ono što se nazivalo pomorom Roma. Napali su ih nasilno, spalili im dio imanja, a tek kasnije su policijske strukture tadašnje Banovine Hrvatske reagirale:

“Sudilo im se 1942. u Osijeku, ali ne znam rezultat te presude. Karakteristično je za razdoblje uoči Drugog svjetskog rata da je bilo više nasilja nad Romima nego nad bilo kojom drugom skupinom uključujući i Židove, unatoč antižidovskim zakonima donesenim 1940. u Banovini Hrvatskoj. Rome se progonilo iz inercije anticiganizma i stereotipa. Imate slučaj da se romsko stanovništvo u mjestu Okić lugu nasilno iselilo s područja koje su oni legalno kupili agrarnom reformom nakon Prvog svjetskog rata. Vješalo ih se, palili su im se tabani i slično. Iako takvi slučajevi nisu bili rijetkost,

■ NJEMAČKI KANCELAR HELMUT SCHMIDT TEK 1982. SLUŽBENO JE PRIZNAO DA JE NJEMAČKA IZVRŠILA GENOCID NAD ROMIMA I SINTIMA PA SU ONI TRAZILI ODŠTETU I TO JE DOBILLO POZITIVNI EPILOG IZGRADNJOM SPOMENIKA U BERLINU

glavna žrtva ustaške politike. NDH se u kasno proljeće 1942. ispraznila od Roma koji su u Jasenovcu odvojeni od drugih: prema dostupnoj arhivskoj građi većina romskih logoraša bila je ubijena u Jasenovcu u nekoliko mjeseci”.

Istaknuo je da danas imamo jasniji uvid u to što se dogodilo sa Srbima i Židovima u Jasenovcu i drugim logorima, a ponudio je i

objašnjenje toga: “Srpska i židovska zajednica imali su inteligenciju koja je preživjela taj period i koja je pisala i istraživala tu temu te se borila za kulturu sjećanja. Romska inteligencija u Hrvatskoj gotovo da nije postojala prije i nakon Drugog svjetskog rata. Nadalje, Romi nisu imali matičnu državu za razliku od Židova i Srba, a nije postojala ni volja unutar pojedinih država za istraživanje toga jer je to bila tamna stranica povijesti, oni su bili marginalna žrtva u sveopćoj marginalnosti koja se događala. Kada tomu pridodate stereotipe i predrasude prema njima, dobijete punu sliku. Malo znamo i o problematici identiteta Roma. Nacisti su se, što se tiče onog dijela rasne ideologije koji se odnosio na Rome, najviše bavili pitanjem tko je Rom. Postoji izjava Roberta Rittera, znanstvenika koji je bio eugeničar i rasist koji je ustvrdio u svojoj rasnoj klasifikaciji da treba poštediti samo one Rome koji su rasno čisti. To su bili oni Romi koji se unatrag nekoliko svojih pokoljenja nisu miješali s neromima. No to su teško mogli dokazati jer Romi nisu imali potrebne isprave. Nacisti su tvrdili da sve ostale, ‘nečiste’ Rome treba iskorijeniti iz nacističkog društva. Nacisti su dodatno bili fokusirani na takozvane rasno čiste Rome jer oni potječu iz sjeverozapadnih područja Indije što je, prema nacističkoj ideologiji, kolijevka arijevske porijekla”.

ISTAKNUO JE DA SE ZNANSTVENICI I JAVNOST ne smiju dovoditi u situaciju da kažu da je neka skupina žrtava bila više ili manje pogodena u nekom kontekstu, ali da je potrebno svaku skupinu žrtava na poseban način obraditi i ne upasti u klopku generalizacije i nadmetanja. Pitanje romskih žrtava počelo se u nekim europskim zemljama otvarati osamdesetih i devedesetih godina. Njemački kancelar Helmut Schmidt, kaže Vojak, tek 1982. službeno je priznao da je Njemačka izvršila genocid nad Romima i Sintima pa su oni ohrabreni time tražili odštetu i to je dobilo pozitivni epilog izgradnjom spomenika u centru Berlina:

■ SRPSKA I ŽIDOVSKA ZAJEDNICA IMALE SU INTELIGENCIJU DOK ONA ROMSKA U HRVATSKOJ GOTOVO DA NIJE POSTOJALA, PA SE NIJE PISALO NI ISTRAŽIVALO OVU TEMU, NITI SE RAZVILA KULTURA SJEĆANJA

neću reći da je to bilo sustavno i da je to bila naredba. Do vrhunca anticiganističke politike došlo je prije Drugog svjetskog rata, kada su bile u optičaju rasističke i eugeničke ideje. One su bile prisutne i među hrvatskim političarima i običnim stanovništvom koje je tada predlagalo sterilizaciju Roma, kao i njihovo naseljavanje na najudaljeniji otok Mljet, s idejom da izumru. Upravo na takvom anticiganističkom sentimentu Romi su postali jedna od glavnih meta ustaške ideologije i politike. Dolaskom ustaške vlasti, s rasnim zakonima tri tjedna nakon njihova preuzimanja vlasti, dana je zakonska podloga da Romi više ne budu zaštićeni pa se taj negativni sentiment ispoljio u praksi. Romi su, uz Židove, Srbe i Hrvate antifasiste, postali

'POSTOJI MORALNA obaveza Hrvatske, kao što je postojala u Njemačkoj, da ne budu marginalizirani u školskom sustavu, da se govori o njima kao o ravnopravnim žrtvama', priča Vojak

"U DEVEDESETIMA SE POKRENULO PITANJE ODŠTETA ROMIMA U RH,

u vezi toga bilo je puno problema i do sustavne odštete nije došlo. Oni koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata bili na području koje je anketirala Mađarska dobili su odštetu, ali pitanje u kojem broju i opsegu. Na temelju dviju rezolucija iz 2015. i 2017. koje je donio Europski parlament, europske države se potiču da priznaju da se nad Romima dogodio genocid i da se treba to istraživati i kompenzirati. Na temelju toga možemo vidjeti i da bi se to pitanje trebalo staviti na dnevni red. S obzirom na to da nitko odštetu ne stavlja na politički dnevni red, želio bih ovim istraživanjem aktualizirati to pitanje kao i pitanje pravednosti nad Romima. U hrvatskoj političkoj javnosti ne postavlja se ni pitanje je li RH priznavanjem Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve genocida implicitno priznala sam genocid u Drugom svjetskom ratu. Nisam pravnik, ali kao povjesničar uzimam si za pravo da postavim to pitanje. Ne smatram nikako da je vlast u Socijalističkoj Jugoslaviji ili ona u Republici Hrvatskoj odgovorna za ono što se dogodilo Romima u NDH, ali smatram da postoji određena moralna obaveza, kao što je postojala u Njemačkoj prema romskim žrtvama, da ne budu više marginalizirani u školskom sustavu, da se govori o njima kao o ravnopravnim žrtvama, a ne o žrtvama drugog reda. Postoji i obaveza da komemoriramo romske žrtve, što se tek sada događa zahvaljujući inicijativi romske zajednice, posebno zastupnika Veljka Kajtazija, iz 2012. Komemoriramo 2. kolovoza koji je vezan uz stradanje Roma u Auschwitzu, a ja predlažem da apostrofiramo 19. svibnja, kada je izašla Odredba o deportiranju svih Roma u Jasenovac."

■ U POSAVSKOM SELU UŠTICA NASUPROT JASENOVCU OD 1942. DO 1945. DJELOVAO JE USTAŠKI LOGOR ZA ROME, GDJE JE DANAS GROBLJE S 21 GROBNICOM, TE SPOMENIK ZA SVE ROME UBIJENE U JASENOVCU

'ROME SE PROGONILO iz inercije, anticiganizma i stereotipa. Vješalo ih se, palili su im se tabani. Takvi slučajevi nisu bili rijetkost, ali neću reći da je to bilo sustavno', kaže Vojak